

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему:

**«СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ТА ДИТЯЧИХ
БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 4 курсу, групи СР-45
першого бакалаврського рівня освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Марченко Марина Костянтинівна

Керівник: Євдокимова І.А., кандидат
соціологічних наук, доцент, завідувач
кафедри соціології управління та
соціальної роботи

Рецензент: Кутирьова В.І., кандидат
соціологічних наук, доцент, доцент
закладу вищої освіти кафедри соціології
соціологічного факультету

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ТА ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ ЯК НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	10
1.1 Поняття соціальної роботи та її напрямів. Соціальний супровід як напрям соціальної роботи.....	10
1.2 Сутність понять «прийомні сім'ї» та «дитячі будинки сімейного типу».....	13
1.3 Особливості соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.....	19
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ТА ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ В УКРАЇНІ.....	24
2.1 Нормативно-правова база соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в Україні: загальна характеристика.....	24
2.2 Етапи здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в Україні.....	27
Висновки до розділу 2.....	35
РОЗДІЛ 3 ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА ДЛЯ ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ І ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ.....	38
3.1. Обґрунтування необхідності тренінгової програми для прийомних батьків та батьків-вихователів.....	38
3.2. Методологічні засади розробки та проведення тренінгової програми.....	42
3.3. Ключові модулі та структура тренінгової програми для батьків прийомних сімей та ДБСТ.....	45

3.4 Рекомендації щодо проведення та впровадження тренінгової програми в систему соціального супроводу.....	51
Висновки до розділу 3.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

1. ДБСТ – Дитячий будинок сімейного типу
2. ПС – Прийомна сім'я
3. ВПО – Внутрішньо переміщені особи
4. ПТСР – Посттравматичний стресовий розлад
5. ЮНІСЕФ – Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (United Nations International Children's Emergency Fund)
6. СЖО – Складні життєві обставини
7. БВ – Батьки-вихователі
8. ПБ – Прийомні батьки

ВСТУП

Початок повномасштабного вторгнення оголив тему незахищеності дітей з притулків та інтернатів. Стало зрозуміло, що в цих дітей немає дорослих які могли б подбати про них в цю страшну мить. Саме в цей складний період як ніколи актуальним стає питання влаштування дітей в прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Адже саме ці форми виховання є важливими для забезпечення дітям, які не мають батьківського піклування, психологічного комфорту, відчуття приналежності та любові, а не тільки задоволення матеріальних потреб. Це в свою чергу підкреслює необхідність соціального супроводу як одного із ключових напрямів соціальної роботи в даному контексті.

В Україні наразі кількість дітей сиріт та дітей без батьківського піклування майже 70 тисяч. Тільки за період війни в нашій країні більше 13 тисяч дітей втратили батьківське піклування, 1759 дітей отримали статус дитини сироти [52].

Актуальність дослідження. В умовах війни в Україні значущість теми "Соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу як напрям соціальної роботи" стає актуальною з декількох причин.

Кожного дня кількість дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт стає більшою. Війна, яка триває вже понад одинадцять років, призводить до значних людських втрат. Багато дітей втратили батьків. І це суттєво збільшило кількість дітей, яких потрібно влаштувати в прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу.

Сімейні форми виховання, включаючи ПС та ДБСТ, в Україні дедалі більше визнаються кращою альтернативою інтернатним закладам для дітей, позбавлених батьківського піклування. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам та національному прагненню забезпечити кожній дитині право на зростання в турботливому сімейному середовищі.

Депортовані українські діти. Відомо про випадки коли росіяни цілеспрямовано позбавляли людей, які жили на окупованих територіях, батьківських прав. Потім вивозили їх дітей на територію росії, де їх всиновлювали громадяни рф. Офіційна статистика України говорить, що лише за приблизними підрахунками росія депортувала 19 546 українських дітей, та реальна кількість скоріше за все буде набагато більшою. Вже на території росії цих дітей намагаються асимілювати та русифікувати, частіше за все їм змінюють особисті дані. Нажаль, наша країна немає юридичного механізму щодо їх повернення. Через це на сьогодні державі вдалося привезти менше чотирьохсот дітей. Ситуацію ускладнює також те, що більшість дітей яких вдалося повернути на територію України є сиротами або позбавленими батьківського піклування, тобто фактично їм нікуди повертатися. Вони потрапляють до сиротинцю. Безперечно, повернути депортовану дитину важко, але ще важче реабілітувати її психіку й реінтегрувати дитину в українське суспільство. Це закономірно, адже це абсолютно новий досвід для соціальних служб. Соціальний супровід прийомної родини чи дитячого будинку сімейного типу, які взяли на виховання депортовану дитину, відіграє головну роль у процесі адаптації такої дитини в родині, створюючи для неї безпечне середовище.

Через війну у дітей посилюються емоційні та психологічні травми. Діти, втрачають батьків та стають свідками бойових дій, і це не може не відобразитися на їх психіці. Наслідками можуть бути ПТСР, панічні атаки, страх, тривога та депресія. Соціальний супровід є необхідним для того щоб допомогти дітям подолати ці наслідки. А також щоб пояснити батькам та вихователям як потрібно реагувати в таких ситуаціях.

Ще однією причиною є те, що навантаження на прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу невпинно зростає. Під час війни ці інституції зіштовхуються з тим що кількість дітей, про яких потрібно турбуватися, матеріально забезпечувати та дбати про безпеку постійно збільшується і це спричиняє труднощі для функціонування ДБСТ та/або ПС

Соціально-економічна нестабільність, тут йдеться про те що економічна ситуація, в Україні щороку погіршується ціни на продукти і комунальні послуги невпинно зростають, тоді як зарплати та соціальні виплати майже не зростають. Це у свою чергу сильно впливає на здатність прийомних сімей забезпечувати дітей усім необхідним. Соціальні працівники в рамках соціального супроводу повинні надавати ґрунтовні консультації щодо соціальних виплат та пільг. Допомогати прийомним батькам з матеріальними ресурсами, такими як житло, доступ до освіти та медичного забезпечення.

Одним з головних факторів, що актуалізує соціальний супровід прийомних родин та дитячих будинків сімейного типу, є міграція та переміщення цих сімей. Через бойові дії на території України багато прийомних родин змушені залишати свої домівки. ПБ/БВ дбають перш за все про безпеку дітей, тому намагаються якнайшвидше вивезти їх в більш безпечні місця. Це, на мою думку, ускладнює і без того нелегкий процес адаптації. Створює потребу в постійному супроводі, який би враховував нові реалії життя родини.

Ще одним фактором, що зумовлює актуальність обраної мною теми, є посилення ролі місцевих ініціатив і громад в українському суспільстві. Війна призвела до того, що громади стали досить важливими джерелами підтримки ПС та ДБСТ. Для соціальних працівників важливо співпрацювати з місцевими організаціями а також волонтерськими центрами, для вчасного реагування на тривожні ситуації та якісного забезпечення сімей допомогою яка їм необхідна.

Об'єкт – соціальна робота.

Предмет – соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу як напрям соціальної роботи в Україні.

Мета роботи - з'ясувати особливості реалізації соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах сучасної України й запропонувати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності цієї діяльності.

Завдання роботи :

1. Проаналізувати та узагальнити теоретичні підходи до розуміння соціальної роботи та сутності соціального супроводу як її напрямку.
2. Визначення сутності понять «прийомна сім'я» та «дитячий будинок сімейного типу», їх особливостей як об'єктів соціального супроводу.
3. Дослідити особливості соціального супроводу ПС та ДБСТ.
4. Проаналізувати нормативно-правову базу соціального супроводу альтернативних форм виховання в Україні.
5. Охарактеризувати етапи та форми здійснення соціального супроводу в контексті соціальної роботи в Україні.
6. Обґрунтувати важливість та визначити методологічні засади розробки та проведення тренінгової програми для прийомних батьків та батьків-вихователів.
7. Розробити ключові модулі та структуру тренінгу, надати рекомендації щодо проведення та впровадження тренінгової програми в систему соціального супроводу в Україні.

Методи. Статистичний метод за допомогою якого визначено чисельність дітей, які перебувають у прийомних сім'ях, а також показники їх адаптації. Метод синтезу та узагальнення, для інтеграції отриманих даних з різних джерел, для сформування уявлення про соціальний супровід як напрям соціальної роботи. Також під час написання роботи було використано метод аналізу документів та нормативно-правових актів.

Теоретична та емпірична база дослідження. Теоретичною базою дослідження стали праці таких авторів, як В. М. Марчук, З. Кияниця, Н. М. Комарова, Ж. Петрочко, І. С. Тімуш, В. С. Максименкова, А. Стьопкіна, І. Трубник, Л. І. Пономаренко, І. Титаренко, Ю. Барнич, К. Ігнатенко, Г. М. Бевз, І. З. Бопко, Т. О. Серга, які досліджували проблематику соціального супроводу, ефективність соціальних послуг. Також було проаналізовано чинні нормативно-правові документи, що регулюють організацію та реалізацію соціального супроводу в Україні. Зокрема «Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах», «Порядок

здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу», Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування» [29; 33; 27;]. Емпіричну базу дослідження склали результати статистичних спостережень, звітна документація соціальних служб, а також якісні дані, що були отримані нами шляхом аналізу різноманітних інтерв'ю щодо тематики прийомного батьківства фахівців соціальної роботи, отримувачів соціальних послуг. Які були опубліковані у відкритому доступі – в засобах масової інформації, професійних онлайн виданнях, ютуб каналах, а також у публікаціях в різноманітних соціальних мережах.

Структура дослідження. Робота складається із вступу, змісту, трьох розділів, підрозділів, висновка та списку використаної літератури. Кількість використаних джерел – 55 . Кількість сторінок – 67.

Наукова та практична значущість роботи полягає в тому, що дослідження соціального супроводу прийомних сімей та ДБСТ дозволить розробити нові підходи для підтримки дітей, які пережили травматичний досвід. Також на мою думку, розроблення тренінгу вдосконалисть систему підготовки та навчання прийомних батьків, що може підвищити ефективність роботи соціальних служб.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ТА ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ ЯК НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1 Поняття соціальної роботи та її напрямів. Соціальний супровід як напрям соціальної роботи

Тетяна Семигіна зазначає що соціальна робота – це не тільки професія але й академічна дисципліна. Основою якої є цінності соціальної справедливості, рівності, поваги до кожної людини. Соціальні працівники в свою чергу виступають посередниками між особистістю і суспільством. Загалом соціальна робота передбачає активне сприяння соціальним змінам, зміцненню та згуртованості та підтримці сталого розвитку [43, с. 6-11].

Соціальна робота, як практична діяльність, що спрямована на підвищення рівня життя населення, поділяється на напрями систематизовані за різними підставами, серед яких поділ:

- за спрямованістю підтримки щодо різних категорій населення;
- за сферою життєдіяльності;
- за характеристикою проблем.

Хоча поняття соціальної роботи, є досить таки змістовним та різноманітним, у контексті даної роботи окреслюються наступні напрями:

- соціально-правовий
- соціально-побутовий
- соціально-медичний
- соціально педагогічний
- соціально- економічний
- соціально психологічний.

Одним із напрямів соціальної роботи є супроводження клієнта. Розвиток соціального супроводу, як одного з напрямів соціальної роботи в Україні бере свій початок ще з 1998 року. Тоді даний термін був розроблений науковцями Українського інституту соціальних досліджень. Як ефективний метод для роботи з сім'ями, які виявили бажання виховувати прийомних дітей. Варто зазначити, що в тому ж році було прийнято постанову «Про введення експерименту щодо створення прийомних родин в деяких регіонах України». В нашій країні розпочалося реформування системи закладів інтернатного типу та дитбудинків, а також поступовий перехід на сімейні форми виховання [12].

На той час основною концепцією соціального супроводу була британська модель «ведення випадку», яка базувалася на:

- залученості клієнта у прийняття рішень;
- індивідуальності кожного окремого випадку;
- урахуванні потреб клієнта як окремої особистості;
- командній роботі фахівців різних сфер.

Позитивним моментом у практиці ведення випадку є робота з клієнтом на його території, а не у різноманітних установах.

Спочатку термін «соціальне супроводження», як комплексна модель, що спрямована на допомогу сім'ям, відносився до теоретичного блоку соціальної роботи. Проте з плином часу його почали використовувати у практиці надання соціальних послуг. Даний термін використовується у різних дисциплінах, статтях та законодавчих актах, тому для конкретизації теоретичних засад соціального супроводу варто, розглянути визначення даного поняття з різних кутів.

На сьогодні соціальний супровід як одна з провідних технологій соціальної роботи, є клієнт-орієнтованим підходом. Який використовується у підтримці клієнтів центрів соціальних служб, та інших установ, що надають соціальні послуги.

На думку Марчук В. М., соціальний супровід, як система комплексних заходів соціальної роботи, має бути спрямований на здійснення психологічної

та соціальної допомоги. Авторка вважає, що супровід має будуватися на індивідуальних потребах та можливостях клієнта. Також, на її думку, дана форма соціальної роботи має бути спрямована не на виправлення недоліків. У своїй статті вона зазначає, що головним завданням соціального працівника є спрямування і підтримка у виявленні сильних сторін та дослідження власного потенціалу. З урахуванням життєвого досвіду, та конкретних обставин [17, с. 35].

Важливою концепцією сучасної практики соціального супроводу як одного з напрямів діяльності соціального працівника, є теорія обґрунтована З. Кияниця, Ж. Петрочко. Вона досить чітко окреслює визначення соціального супроводу, проте не охоплює деякі аспекти як використання цифрових підходів, і міждисциплінарність. Загалом дослідниці зазначають, що супровід в класичному розумінні є двосторонньою взаємодією між соціальним працівником і супроводжуваним об'єктом. Тобто вирішення проблемних моментів, в контексті соціального супроводу, як здійснення комплексної системи заходів, залежить не лише від кваліфікації особистих якостей та організаційних здібностей соціального працівника. А й від зацікавленості та дій безпосередньо супроводжуваного. З. Кияниця, Ж. Петрочко. у своїй роботі зазначають що супроводження в контексті соціальної роботи є не одноразовою допомогою, а скоріше методом, задля підвищення чи збереження соціального статусу клієнта, шляхом розвитку особистісних якостей, а також здатностей прийняття рішень в кризових ситуаціях [10, с. 256].

Заболоцький А. Р. наполягав перш за все на розробці технології здійснення соціального супроводу як універсальної форми соціальної допомоги. Яка була б спрямована на повноцінне інтегрування клієнта в суспільство. На його думку, швидкий розвиток таких інститутів сімейного виховання як, ДБСТ та ПС залежить саме від технологій, принципів і підходів реалізації супроводу [6].

У своїх працях Н.М. Комарова та І.В. Пеша з цього приводу зазначають, що соціальний супровід, як вид соціальних послуг, що спрямований на

вирішення комплексу завдань, підвищує значення ролі професіональних та особистісних якостей соціального працівника [12].

1.2 Сутність понять «прийомні сім'ї» та «дитячі будинки сімейного типу»

У своїй статті «Соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу» Ю. В. Клочан зазначає, що ДБСТ –це повноцінна, відокремлена родина, яку створили подружжя або окремі особи, без шлюбного статусу за власною ініціативою. Люди які вирішили створити ДБСТ беруть відповідальність за виховання дітей та їх безпеку під час спільного проживання. Загалом ДБСТ створюється для того щоб виховувати дітей сиріт та дітей які не мають батьківського піклування в сімейному в атмосфері максимально наближеній до сімейної [11].

Забезпечення умов, у яких діти б змогли отримати якісне виховання, – основна мета існування такої сім'ї, як найбільш природної форми виховання.

За даними Міністерство соціальної політики, у 2025 році зафіксовано 1287 дитячих будинків сімейного типу, в кожному з яких від 5 до 10 діток. Сумарно ці заклади надають виховання більше ніж 8668 дітям без батьківського піклування та дітям сиротам, в числі яких 889 дітей офіційно усиновлених або ж рідних. Якщо говорити про статистику прийомних родин, то очільник держ служби у справах дітей Петро Добромільський, говорить що наразі в Україні існує 2789 прийомних сімей, в яких виховуються 5294 дитини, з них 1357 рідних або усиновлених [19].

Ірина Тімуш зазначає, що прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільним рішенням взяла відповідальність за життя та долю дитини. ПБ беруть на себе забезпечення та обов'язки щодо спільного проживання дитини сироти чи позбавленої батьківського піклування. Також у своїй статті науковиця зазначає,

що прийомними батьками може бути як одна людина, так і пара. Головним фактором є бажання взяти на себе відповідальність за долю дитини [50].

З точки зору В. С. Максименкової, прийомна родина - це одна із форм виховання, створення задля забезпечення сімейної атмосфери, індивідуальної уваги для кожної дитини, її підготовки до самостійного життя [16].

Як важлива форма влаштування дітей, ПР виконує ряд завдань і функцій:

- по перше в якійсь мірі ПР, для дітей які пережили жорстокість, стає заміником біологічних батьків. До речі, основними причинами вилучення органами опіки дитини від біологічних батьків є:

- жорстоке поводження
- зловживання алкоголем чи наркотичними речовинами
- насилля що до дітей, сексуальне психологічне психологічне чи моральне
- систематична недбалість що до дитини
- використання дитячої праці, в тому числі у вигляді проституції, крадіжок чи жебракування.

- відносини між ПБ і дитиною є більш схожими на ділову співпрацю, з чітким визначенням прав та обов'язків, а також рівня відповідальності. Це в свою чергу дозволяє, як батькам так і дітям, комунікувати більш відкрито, обговорювати почуття та нагальні потреби.

- ще однією функцією є створення безпечного простору в якому діти почували б себе комфортно. Для досягнення цього перш за все варто створити максимальну стабільність, а також позбавити дитину від дефіциту їжі, одягу, житла. Також люди які вирішили взяти на піклування дитину мають розуміти, що у ПР не має бути насильства у будь якому його прояві. Дитина має право скористатися медичними послугами на безкоштовній основі. Загалом ПР має враховувати потреби і можливості дитини, і стимулювати її прагнення до розвитку [16].

В рамках теми «Соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, як напрям соціальної роботи» варто коротко окреслити основні відмінності між ПС та ДБСТ.

По-перше, це різниця у рівні відповідальності. Порівняно з прийомними сім'ями, вихователі в ДБСТ несуть більшу відповідальність через те що мають більшу кількість дітей. Якщо говорити про різницю у кількості дітей, то ДБСТ може прийняти від п'яти до десяти діток, а прийомна сім'я лише до чотирьох. Проте важливим моментом є те, що ЮНІСЕФ, організація що працює на території України, зазначає що у випадку з ДБСТ чисельність не може перевищувати 10 людей, враховуючи біологічних дітей, батьків і інших родичів, якщо такі проживають разом з родиною [55].

Також різним є статус батьків, в ДБСТ це батьки-вихователі, які отримують фіксовану заробітну платню від нашої держави. Для дітей вони є не тільки батьками, а й свого роду менеджерами. Які ведуть всю документацію, співпрацюють з громадськими та державними соціальними установами. Мають відповідну освіту і досвід. В свою чергу в прийомній родині це ПБ які є тимчасовими чи більш довготривалими опікунами, які отримують лише мінімальну винагороду.

Між даними формами сімейного виховання існують певні відмінності і в організаційних моментах. ПС заключають офіційний договір з соціальними службами після чого на певний термін отримують статус опікунів. Загалом процедура оформлення є дещо спрощеною.

В той час як, в ДБСТ подружжя має статус постійних вихователів для дітей. Також обидві ці форми мають різну структуру організації. Прийомна родина має на меті створити атмосферу максимально наближену до моделі сім'ї. У ДБСТ діти взаємодіють більше як у соціальній групі.

На думку кандидат педагогічних наук Фуштей Оксани, однієї з особливостей ДБСТ, що підкреслює унікальність цієї форми виховання, а також дуже позитивно впливає на дитячу психіку. Є унікальна структура кровних стосунків вихованців. Також приклад партнерства та підтримки демонструють стосунки між ПБ. В свою чергу батьківсько-дитячі відносини стають для дітей орієнтиром цілісного уявлення щодо побудови сім'ї. Відносини між дітьми у родині є прикладом побудови стосунків між однолітками, вчать дітей співпраці

та підтримці, а також соціалізують дітей завдяки позитивному мікросередовищі [53].

Стаття під назвою «Особливості соціально-психологічної адаптації дитини-сироти до життя у прийомній сім'ї» торкається питання того що проживання в альтернативному сімейному середовищі поруч з братом або ж сестрою є одним із важливих аспектів, для швидшої адаптації і звикання до родини. Також це допоможе дитині не відчувати себе такою самотньою у нових обставинах. Для дітей, які вже пережили втрату біологічних батьків, а також інших родичів, лишилися звичної домівки та кола спілкування, пережили зміну декількох інтернатних і медичних установ. Втратити зв'язок з кровними братами та сестрами є сильним ударом, що в майбутньому може призвести до відсутності емоційної стабільності [25].

Загалом без розвитку системи ДБСТ, влаштувати групу з кількох братів та сестер стало б для соціальних установ значним викликом. Адже не розлучаючи дітей знайти для них родину, яка б була згодна усиновити чи опікуватися не конкретною дитиною, а відразу великою сімейною групою є значним викликом в тому числі і для соціального супроводу. Також, коли діти залишають ДБСТ вони не відчують себе самотніми, отримують навички соціальної відповідальності.

Близько 67 % діток, які потребують влаштування у сімейні форми виховання, представлені ДБСТ чи/та ПС. Є частиною великої чи малої сімейної групи, тобто мають сестер і братів. Ці дані були зібрані під час соціологічного дослідження “Усиновлення і протидія сирітству в Україні під час війни”. Дослідження проводила українська громадська організація Фондація DEJURE. Загалом якщо проаналізувати статистику, то стає зрозумілим що існує нагальна потреба у створенні та розвитку форм виховання, які здатні приймати групи дітей [3].

Ще однією відмінністю є термін перебування дітей. У ДБСТ діти мають можливість залишатися до повноліття, або до двадцяти трьох років у деяких випадках передбачених законодавством України. Зазвичай це відбувається у

випадку коли дитина навчається чи має інвалідність. Саме завдяки довготривалому перебуванню у ДБСТ дітки відчують себе приналежними до сім'ї. Це в свою чергу дозволяє їм сформувати довготривалі сімейні стосунки. Також це допомагає у розвитку навичок соціалізації. Якщо ж говорити про прийомну родину то тобто часові рамки виховання носять більш ситуативний характер. Хоч за тривалістю виховання прийомні родини можуть бути як короткостроковими так і довгостроковими.

Останньою відмінністю є рівень фінансування батьки-вихователі ПР отримують менше грошових виплат від держави, тому що виховують меншу кількість дітей. Щомісяця ПБ так само як і БВ отримують виплати на кожну дитину.

Незважаючи на те що дані інститути виховання дітей-сиріт мають деякі розбіжності. Їх загальна ціль створити для дітей можливість зростати в сім'ї. Також, у ПР, так само як у ДБСТ немає таємниці усиновлення. Діти знають своїх біологічних батьків і за бажанням можуть налагодити з ними спілкування. Також обидві форми виховання на всіх етапах супроводжуються соціальними працівниками. Це не є формою контролю. В такий спосіб соціальні служби прагнуть допомогти сім'ї побудувати любляче середовище, та надати допомогу у вихованні дітей.

Важливо зазначити що за дітьми сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування, які стали членами ПР/ДБСТ, зберігаються виплати від держави, право після вісімнадцяти років отримати безкоштовне житло, а також можливість навчатися в будь-якому державному закладі України на безкоштовній основі. За дитиною з зміщувальної форми виховання зберігається її офіційний статус сироти, а також в будь який момент вона має право почати спілкування з своєю біологічною родиною, якщо це не буде суперечити її інтересам. До речі соціальний супровід дитини, яка виявила бажання спілкуватися з біологічними батьками є важливим та складним аспектом соціального супроводу. Також дитина з ПР чи ДБСТ, задля забезпечення її

першочергових потреб, може розраховувати на безкоштовну медицину та проїзд у громадському транспорті.

Люди, які прийняли рішення стати ПБ та/або БВ, мають виконувати обов'язки щодо виховання дітей, нести відповідальність про їх благополуччя, створювати умови для гідного життя, розвитку і навчання. А також стати законними представниками дитини в усіх сферах. Загалом їх дії мають бути спрямовані на захист інтересів дитини, позбавленої батьківського піклування.

Хоч прийомні батьки і не вважаються юридичними батьками дітей, та їх дії мають відбуватися згідно з українським законодавством, а саме статтею 150 Сімейного кодексу України, адже ПБ мають тотожні права і обов'язки з рідними батьками [45]. Обов'язковою умовою є те що БВ а також ПБ мають пройти відповідне сертифіковане навчання. Яке в тому числі, допоможе їм навчитися ефективно розв'язувати конфліктні ситуації, отримати знання з дитячої та вікової психології, екологічно пройти період адаптації дитини, а також приймати попередній травматичний досвід дитини.

Варто зазначити, що проживши деякий час у ПС чи ДБСТ, після відповідного судового процесу дитина може повернутися до своєї біологічної родини. Це може відбутися за певних факторів, наприклад, якщо біологічні батьки змінять житлові умови, зробивши їх придатними для життя з дитиною. Або зможуть довести суду, що причини через які органи опіки змушені були забрати дитину з родини ліквідовані.

Нажаль, для дитини процес спочатку вилучення з родини, а потім повернення, до біологічної батьків, особливо якщо вона вже пройшла періодів адаптації, примирення та інтеграції, з новою сім'єю є неймовірно травматичним. Тому одним із завдань соціального супроводу в контексті роботи соціальних служб є робота з такими випадками.

Підсумовуючи можна зазначити, що в якійсь мірі дитячі будинки та інтернати ізолюють дітей від зовнішнього світу. В європейських країнах такі інституції вже давно замінюють на інші сімейні форми виховання. Закордонний

досвід свідчить, що за пріоритетністю перелік такий: усиновлення, опіка, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

1.3. Особливості соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу

Соціальний супровід ПР та/або ДБСТ, як специфічна діяльність соціальних служб. Є не просто бажаною, а абсолютно необхідною умовою створення та подальшого функціонування таких форм виховання. Відсутність професійної підтримки наближених до сімейних форм виховання призводить до неякісного наставництва дітей, вигорання батьків, збільшення кількості інтернатних закладів.

У своїй статті «Теоретичні засади соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» Стьопкіна А. і Трубник І. зазначають, що одним із теоретичних положень створення та функціонування формами виховання поза біологічною родиною, як інституту виховання дітей-сиріт виступає концепція злагодженої командної роботи ПБ/БВ, як членів команди професіоналів, що сприяють дотриманню прав та інтересів дитини [48].

Кандидат педагогічних наук Титаренко І. О. у своїй статті «Специфіка соціальної роботи з сім'ями, які виховують прийомних дітей» наводить перелік форм соціального супроводу. Серед яких по-перше, постійні візити, що на думку автора допоможуть виявити, та попередити проблемні моменти. Якщо ж конкретизувати те, як часто соціальний працівник буде навідувати родини, то у випадку з ДБСТ та ПС, періодичність таких візитів буде постійною, від початку функціонування даної форми виховання і до виходу дітей з родини. Однією з особливостей є те, що дані візити будуть проходити без попередження [49].

По-друге, це телефонні консультації які соціальний працівник має надавати, при потребі. Консультування може надаватися з приводу питань психологічного, юридичного та організаційного характеру, а також регулювати проблемні моменти щодо виховання та розподілу ролей між членами сім'ї. Якщо соціальний працівник розуміє що є недостатньо компетентним під час телефонної розмови, він має надати контакти інших спеціалістів, до прикладу психологів, юристів чи робітників правоохоронних органів. Адже головною метою є формування навколо родини оточення з кваліфікованих фахівців різноманітних сфер [49].

Не менш важливими формами соціального супроводу є представництво та посередництво. Соціальний працівник, надаючи дану послугу, за потреби корегує взаємодію ПР чи ДБСТ з дитячими садками, школами, судами, біологічними батьками дітей, лікарнями, волонтерськими організаціями, реабілітаційними центрами, неурядовими організаціями, іншими дітьми які проживають в родині та державними органами на районному рівні. Посередництво між переліченими людьми та організаціями допомагає, вирішувати конфліктні ситуації з найменшою шкодою для ПР чи ДБСТ. В цьому випадку соціальний працівник виконує роль медіатора, консультанта і посередника [49].

Представництво складається з:

- належного оформлення важливої документації заяв, довідок, документів що до оформлення соціальних виплат чи пільг;
- супроводу недержавних форм виховання на юридичних та адміністративних зустрічах, та під час важливих переговорів щодо опіки над дітьми.

В цьому випадку соціальний працівник виступає у ролі соціального менеджера.

І останньою формою супроводу є упорядкування та аналіз доступності ПС та ДБСТ до надання матеріальної, правової, психологічної та соціальної допомоги, що дозволить ефективно надавати соціальні послуги. Головною

умовою соціального супроводу як специфічної діяльності соціального працівника, є клієнтоорієнтований підхід, гнучкість під час надання соціальних послуг, а також забезпечення дитині з ПС чи ДБСТ гідних умов виховання [49, с. 32].

Інтерпретуючи працю Людмили Петрановської, відомого психолога, основною тематикою досліджень якої є теми прив'язаності, сирітства а також складнощів прийомного батьківства. Стає зрозумілим, що авторка у своїй книзі звертається до проблематики та специфіки психологічних проблем з якими змушені зіштовхуватися прийомні діти. Її книга описує досвід втрати, жорстокого поводження, життя в інтернаті. Авторка зазначає, що досить часто в дитячих будинках діти голодують, проходять через булінг чи травлю, психологічне фізичне та сексуальне насилля. Їх ще не сформована психіка зазнає серйозного удару. Подальшому це відображається у психологічній чи психічній травмі [22].

У своїй статті Серга Т. О. розглядаючи алгоритми соціального супроводження приходить до висновку що, структурована та ефективна технологія соціального супроводу будь-якого клієнта є приблизно такою:

- оцінка соціального становища, труднощів і запитів клієнта;
- складання стратегії, яка включає формування цілей, конкретизація часових рамок, методів, а також інструментів роботи з метою вирішення проблеми;
- обговорення очікувань безпосередньо з клієнтом, досягнення згоди що до плану соціального супроводу;
- виконання заходів, за потреби корегування плану, оцінка результатів, розрахунок подальших кроків [44].

Враховуючи все вище перелічене зрозуміло що соціальний супровід альтернативні моделі сімейного виховання типу є невід'ємною складовою соціальної роботи, тому що саме цей напрямок забезпечує якісну опіку,

належну підтримку та удосконалення життя дітей, які через певні причини опинились у складних життєвих обставинах.

Досліджуючи це питання більшість фахівців у своїх працях приходять до висновків що надаючи послугу соціального супроводу, фахівець повинен враховувати той момент що діти, перед тим як потрапляють до прийомної родини, проходять через дитячі будинки, відчуття втрати батьків.

Висновки до розділу 1

Основоположним фундаментом соціальної політики щодо захисту дітей є принцип, що кожна дитина має право зростати в безпечній та люблячій сім'ї. Отже, соціальні програми щодо ДБСТ а також ПР, як альтернативних форм сімейного виховання. Мають бути пріоритетним напрямом розвитку та підтримки соціальної політики нашої країни.

Загалом ДБСТ/ПС, як неінституційний догляд, забезпечують шанс для дітей мати стабільне середовище і люблячу родину. Це в свою чергу необхідно для розвитку та стабілізації дитячої психіки. Що й актуалізує розвиток соціального супроводу саме сімейних моделей виховання. Адже саме ця технологія значно підвищує потенціал сімейних форм виховання своєчасним наданням кваліфікованої підтримки.

Більшість науковців у свої роботах з даної тематики зазначають, що інституційне виховання не в змозі підготувати своїх вихованців до подальшого життя за межами інтернатної системи. Виходячи з такої установи діти почуваються ніби ізольованими від суспільства. Це підтверджують і статистичні дані:

- майже 20% випускників інтернату потрапляють в кримінальне середовище, і в результаті відбувають термін в місцях позбавлення волі;

- 14% через проблеми з працевлаштуванням займаються проституцією, або є в принципі залученими до секс індустрії;
- 10% – через серйозні життєві труднощі вкорочують собі віку;
- менше 10 % звикає до самотійного життя, знаходить гарну роботу, будує стосунки [42].

Статистика підтверджує потребу в деінституціалізації, і створенні ПР і ДБСТ, які б забезпечували дітям повноцінне та турботливе дитинство. Адже завдяки цим альтернативним моделям виховання батьки дбайливо ставляться до особистості дитини, допомагають їй розвиватися. В той же час невід'ємною складовою надання соціальної підтримки таким сім'ям, закріпленою на законодавчому рівні, є соціальний супровід.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ТА ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правова база соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в Україні: загальна характеристика

Нормативно-правове регулювання соціального супроводу, як багатоаспектної моделі, головним завданням якої є допомога сім'ям які виховують прийомних дітей, є доволі різностороннім та складним. Загалом юридична система соціального супроводження складається з законів, нормативних документів та підзаконних актів, міжнародних стандартів, указів виданих органами місцевої влади, а також постанов та наказів Міністерства соціальної політики та кабміну України. Фундамент якісного соціального супроводження, як оптимальної форми соціальної підтримки альтернативних форм виховання, складається з наступних нормативно-правових актів:

- Конвенції ООН про права дитини, що як основа законодавчої бази щодо захисту дітей, визначає основні права кожної дитини, в тому числі і право на виховання та проживання у сімейному оточенні [15];
- Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи, документи що містять настанови щодо законодавства та впровадження практики захисту, зокрема і дітей що виховуються в альтернативних формах сімей [41];
- Європейської соціальної хартії, міжнародний договір, що як важливий орієнтир соціальної політики України, зазначає права таких сімей на допомогу з боку держави [5];
- Гаазької конвенції що до захисту прав дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, що в якості міжнародної угоди,

врегулює питання законності процесу міжнародного усиновлення, запобігає появі таких явищ як викрадення та торгівля дітьми [14];

- Сімейного кодексу, як основного закону України, щодо врегулювання сімейних відносин ПС та ДБСТ, що визначає порядок створення таких форм виховання [45];

- Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», що стосується повноважень та функцій органів і служб нашої держави, що здійснюють та контролюють процес захисту прав та інтересів дитини [37];

- Закону України «Про правила опіки та піклування», що вивчає права опікунів та піклувальників, впливає на перебіг відносин, що мають безпосереднє відношення до процесу встановлення та здійснення опіки чи піклування [35];

- Закону України «Про соціальні послуги», який вивчає засади соціальної політики нашої країни, щодо надання соціальних послуг різноманітним категоріям населення [39];

- Закону України «Про охорону дитинства», в якому зазначаються основи політики в сфері охорони дитинства, координуються права та обов'язки держави по відношенню до даної категорії [38];

- Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», згідно з яким формами влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є:

- ✓ усиновлення;
- ✓ встановлення опіки або ж піклування;
- ✓ влаштування дитини до прийомної родини чи дитячого будинку сімейного типу;
- ✓ направлення дітей до інтернатних закладів чи дитбудинків [27];

- Закону України «Про основи соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю», спеціальний закон, який установлює норми захисту та підтримки даної категорії дітей, регламентуючи діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, служб у справах дітей, центрів соціальних служб, в цей перелік входять також недержавні організації що приймають участь у захисті прав дітей [40];

- Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Який є основою соціального супроводження як професійної діяльності, аргументований на законодавчому рівні. Соціальні працівники, які є надавачами даної послуги мають:

1. відповідати кваліфікаційним вимогам, володіти необхідними компетенціями щодо вирішення проблем соціального супроводу, в контексті соціальної роботи, опанувати теоретичну базу і оволодіти практичними аспектами щодо соціального супроводження;

2. мати документ, який би підтверджував їх статус;

3. постійно підвищувати професійний рівень [29];

Постанова Кабінету Міністрів України № 896 «Про затвердження Порядку виявлення сімей, які перебувають у СЖО, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей», в якому зазначаються механізми виявлення сімей що терміново потребують підтримки від держави, а також містить визначення понять і критеріїв СЖО, надання соціальних послуг даним категоріям, а також чітко визначає призначення соціального супроводу, роль фахівців у даному процесі, забезпечує інтерсекторальну взаємодію [32];

- Постанови Кабінету Міністрів України № 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» у якій зазначається що у разі формування прийомної сім'ї, особи що виступають організаторами її створення отримують грошову винагороду фіксовану на законодавчому рівні. Також умовою є те що прийомні батьки беруть дітей у свій будинок, при цьому житло має відповідати

низці вимог. Бути безпечним, без пошкоджень. Відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, серед яких відсутність плісняви чи будь яких інших пошкоджень що можуть негативно вплинути на життя чи здоров'я дітей. Задовольняти критерії щодо розміру житла, які варіюються в залежності від кількості осіб та типу житла. Також, житло повинно мати необхідний набір меблів, побутової техніки, одягу, білизни, та інших предметів що забезпечують можливість для повноцінного функціонування та розвиватися [31, 36];

- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» [33];
- Рішень прийнятих органами місцевого самоврядування для регулювання соціального захисту дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Всі перелічені складові юридичного регулювання мають на меті організацію та коригування організаційних та правових аспектів щодо питань супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу, як форм виховання, що є максимально наближеними до сімейних. А також упорядковують питання щодо певних процедур, об'єктів та суб'єктів взаємодії, часових рамок, і компетенцій якими мають володіти безпосередньо надавачі даної послуги.

2.2 Етапи здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в Україні.

Згідно з законодавством України соціальний супровід — це система заходів що до утримання державою дітей, тимчасово вилучених з родини. Яка передбачає 100 % забезпечення відповідно до матеріальних і інших життєво

необхідних потреб. Що в свою чергу стосується забезпечення у відповідності до державних соціальних стандартів України. Головним завданням такої форми підтримки є створення умов для життєдіяльності [27].

Якщо говорити про визначення послідовності дій соціального супроводу в контексті роботи з ПС/ДБСТ. То варто зазначити що даний алгоритм є стандартизованим і складається з ряду послідовних етапів, в незалежності від специфіки чи проблем родини. Проте законодавство нашої країни не дає чіткого розуміння щодо здійснення соціального супроводу даних категорій населення. У нормативно правових актах прописані лише загальні настанови. Тобто план робити, соціальний працівник може формувати вже безпосередньо під час здійснення послуги.

Основні етапи соціального супроводу:

1. Підготовчий етап соціального супроводження.

Соціальне супроводження може бути розпочатим тільки після законодавчо ратифікованого наказу, що видається тільки коли є офіційне та документально затверджене створення ДБСТ/ПР. Після остаточної передачі необхідної документації до соціальної установи фахівець, який призначається допомагати даній формі виховання, має протягом одного календарного місяця створити щоденник. Де буде відображати динаміку змін, що буде враховувати як прогресивні моменти так і провали. Записи у щоденнику мають свідчити про всі види наданої допомоги протягом всього супроводження, а також бути однією з форм підзвітності [13, с. 40-83].

Також цей етап включає знайомство та спілкування соціального працівника з ПБ/БВ. В цей момент важливо створити довірливі відносини, з'ясувати побоювання щодо труднощів під час створення ПС та ДБСТ, та в подальшому житті. На цьому етапі відбувається навчання, щодо розвитку необхідних навичок та компетенцій потенційних батьків. Варто зазначити, що під час цього етапу потенційні прийомні батьки чи батьки вихователі можуть відмовитися від свого наміру. Через відсутності контакту з дитиною чи загалом сумніви щодо створення ПС чт ДБСТ [47, с. 38].

Якщо говорити про статистичні дані, то 54 % прийомних батьків на цьому етапі не мають усвідомлення щодо необхідності проаналізувати відповідність обраної дитини їх життєвим переконанням та установкам. Майже 33 % більше зосереджують свою увагу на формальних чи юридичних аспектах. Такий підхід є недостатнім для побудови стабільних стосунків сімейних форм виховання. На жаль тільки 13 % БВ чи ПБ розуміють першочерговість соціально-психологічної сумісності з дитиною [9, с. 115–123].

На цьому етапі працівники соціальної установи важливо донести до потенційних БВ та/або ПБ, що з часом ситуація кардинально не зміниться. І якщо навіть після обговорення, роздумів та консультацій з спеціалістами, щодо рішення виховувати конкретну дитину, побоювання та сумніви все ж залишилися, краще зачекати з остаточним вибором. Адже, для дитячої психікою легше сприйматиметься відмова на першому етапі, ніж на подальших стадіях, коли дитина почне адаптуватися в родині та звикати до сімейного середовища.

В реаліях цифровізації державних послуг, заяву щодо отримання послуги соціального супроводу можна заповнити онлайн. А вже потім фізично підписати договір. Проте в умовах гострої необхідності, послуга може надаватися кризово, за одну добу після безпосереднього звернення. Варто зазначити, що послуга соціального супроводу для ПР та ДБСТ є безкоштовною.

На першому етапі соціальному працівнику варто надати детальну інформацію щодо юридичних, психологічних, та матеріальних аспектів. Бесіди з безпосередніми кандидатами мають на меті з'ясувати інформацію щодо дитини яку батьки хочуть забрати. З'ясувати вік, стать, наявність чи відсутність інвалідності, тощо [20, с. 69–75].

2. Розробка індивідуального плану супроводу.

На основі оцінки потреб, яка відбулася на першому етапі соціальний працівник складає план соціального супроводження. Перший план розробляється орієнтовно на 1 місяць перебування дитини в ДБСТ чи ПС,

наступний на термін 6 місяців, далі щорічно план оновлюється, аж до виходу дитини з родини [12, с. 49–58].

Перше що має зробити соціальний працівник на початку складання плану соціального супроводу це уточнити деякі дані щодо:

- характеристики дитини, індивідуальних особливостей, темпераменту, проблем та здібностей, психологічних чи психічних аспектів;
- стану її розвитку, когнітивних навичок, емоційного інтелекту, навичок самообслуговування, соціальної адаптації;
- самопочуття та здоров'я дитини, задля цього до плану додаються медичні огляди, рекомендації лікарів що стосуються подальшого життя дитини;
- інформацію про стосунки з біологічними батьками;
- причини вилучення з родини, також аналізується період перебування в інтернатній установі;
- адаптація в навчальному процесі, наявність/відсутність особливих освітніх потреб, необхідність в спеціальних умовах навчання.

Дані процеси відбуваються завдяки взаємодії фахівців різних сфер. Тобто, основним завданням цього етапу є оцінка і фіксування ситуації в якій перебувають батьки і діти.

План соціального супроводження вважається дійсним тільки після офіційного затвердження органами соціальної установи. При розробці плану соціальний працівник має орієнтуватися на твердження що план соціального супроводження альтернативного сімейного середовища має бути реалістичним, гнучким та орієнтованим на досягнення позитивних змін у житті дитини та сім'ї. У випадку з ПС чи ДБСТ соціальний працівник, в контексті соціального супроводження, має скласти індивідуальний план на кожную дитину. Що буде вважатися офіційним документом що докладається до особистої справи.

3. Початковий період адаптації.

На третьому етапі основним завданням соціального працівника є надання посередницької допомоги у налагодженні теплих родинних відносин між всіма членами родини. Враховуючи те що цей етап є найтяжчим для всіх його

учасників. Соціальний фахівець має сприяти створенню позитивного морально - психологічного клімату в родині, атмосфери фізичної та емоційної безпеки.

Оскільки саме в цей період, як дитина так і ПБ/БВ переживають період змін і випробувань. Інколи на початковому етапі адаптації не відбувається логічного контакту між прийомними батьками та дитиною. В цей момент саме від дій соціальних служб залежить успішність інтеграції дитини в родину. Соціальний працівник за допомогою різноманітних методик та технік має допомогти побудувати довірливі відносини з дитиною, стати для неї людиною до якої не страшно і не соромно звернутися з будь якими питаннями.

Наводячи статистичну інформацію варто зазначити, що під час адаптаційного періоду 63 % батьків альтернативних форм виховання не мають достатньої кількості часу на побудову якісний стосунків з прийомною дитиною. Через це на наступному етапі відбуваються подальші проблеми. За експертними даними 43 % прийомних родин помилково вважають що адаптаційний період завершиться на 2-3 тижні створення прийомної родини [9, с.115–123].

Також, період адаптації є критичним і для батьків, які без кваліфікованої допомоги залишаються сам на сам зі своїми проблемами. ПБ та/ або БВ можуть відчувати страх чи сором за свої помилки чи проблеми. Через що не завжди вчасно звертаються за допомогою. Багато з них не знаходять підтримки навіть в колі родичів. На третьому етапі соціальний працівник, що здійснює соціальний супровод ПС та ДБСТ, має надавати комплексну допомогу батькам з приводу особливостей поведінки дитини, пов'язаних з її попереднім досвідом, вирішення первинних проблем, а також надає практичні рекомендації щодо виховання та догляду. Тобто робити все можливе задля стимулювання швидкого розвитку виховного потенціалу батьків.

4. Надання послуг та підтримки. Регулярне відвідування ДБСТ та ПС, налагодження стійкої комунікації не лише з дитиною, а й з БВ чи ПБ.

На цьому етапі напрямами соціального супроводу ДБСТ чи ПС, як оптимального методу підтримки даних форм виховання будуть:

- інформаційні послуги;
- психологічна підтримка;
- індивідуальна консультативна підтримка;
- профілактика криз та вигорання у прийомних батьків чи батьків - вихователів;
- соціальна чи соціально-педагогічна підтримка;
- соціально-медичний супровід;
- залучення ресурсів;
- регулярний моніторинг;
- організація групових заходів, таких як тренінги та семінари;
- правова чи юридична допомога;
- посередництво у вирішенні конфлікті;
- матеріальна підтримка;
- захист інтересів дитини;
- соціально-економічний супровід.

5. Моніторинг та оцінка.

Метою цього етапу соціального супроводження, в контексті діяльності соціального працівника, є порівняння результатів з запланованими цілями, а також успішність виконання складеного ще на першому етапі плану соціального супроводу.

Якщо говорити про більш конкретні терміни проведення періодичної оцінки ДБСТ та ПС, то доцільними є візити:

- через 30 календарних днів після влаштування дитини до ПС або ДБСТ. Моніторинг в цей період дозволить соціальному консультанту, діяти оперативно та своєчасно скоригувати підхід. Враховуючи реакцію сім'ї на нового члена і перші ознаки труднощів що пов'язані з цим.

- через 6 місяців, завершення найбільш гострого періоду звикання до нових умов та адаптаційних процесів. В цей період важливим є те, що фахівець має визначитися та проінформувати об'єктів та суб'єктів соціального

супроводу щодо того, якими є критерії успіху, для конкретної дитини. Тобто, що буде вважатися позитивним результатом динаміки змін, після надання послуги соціального супроводу. Варто оцінити налагоджені тенденції. Тут фахівець має звернути особливу увагу на те чи належно батьки виконують свої обов'язки. А також проводити моніторинг ПР та ДБСТ на наявність жорстокого ставлення, фізичного, фінансового чи емоційного насильства. У випадку підозр, представник держави має звернутися до служби у справах неповнолітніх [34].

- через 1 рік соціальний працівник за допомогою оцінки і моніторингу може резюмувати результати загального прогресу. Варто зазначити, що оцінка має бути обґрунтованою, та відповідати всім критеріям. Задля відстеження різноманітних процесів розвитку, пристосування, та адаптації дитини.

- щорічно, задля системності фіксація відбувається у кінці календарного року. Головними інструментами є збір інформації та подальший аналіз даних.

Після кожного моніторингу чи оцінки соціальний працівник, як надавач послуги має відмітити у щоденнику рівень виконання поставлених завдань. А також підготувати звіт в якому вказати та обґрунтувати довгострокові потреби і перспективи щодо покращення супроводу, враховуючи специфіку конкретного випадку.

Інформація у звіті має викладатися послідовно та системно. Акцент має робитися на ґрунтовних рекомендаціях щодо розробки чи коригування наступного плану. Також звіт може містити пропозиції щодо залучення інших матеріальних чи нематеріальних ресурсів, або залучення інших фахівців. Надалі звіт подається до служби у справах неповнолітніх, яка безпосередньо здійснює контроль за якістю надання послуги соціального супроводження.

6. Планування завершального етапу соціального супроводу. Вихід дитини з ДБСТ або ПР.

Соціальний працівник на цьому, останньому етапі, має заздалегідь починати в команді з дитиною і ПБ/БВ планувати майбутнє життя, після виходу з ПС, ДБСТ. Фокусуючи увагу на перспективних моментах щодо майбутнього працевлаштування, подальшої профільної освіти, житла, соціалізації в

суспільстві, побудові відносин, пошуку друзів і тд. В цей момент фахівець має обов'язково враховувати думку вихованця, у відповідності до його віку.

Варто зазначити, що юридичною підставою виходу дитини з родини є не тільки досягнення нею повноліття. Підставами для цього є:

- Усиновлення, як пріоритетний варіант влаштування дитини.
- Переведення дитини до закладу спеціалізованого спрямування, у випадках коли дитина потребує умов чи навичок, які прийомні батьки не здатні забезпечити. Таких як проблеми зі здоров'ям чи наявність поведінкових, психічних розладів поведінки.
- Прилаштування дитини до іншої ДБСТ або ПР, яка б відповідала її особливим потребам, задля більш коректного виховання.
- Повернення у біологічну родину, або до кровних родичів [1].

Завданням на цьому етапі є екологічна та поступова підготовка дитини до виходу з ПР, ДБСТ. Важливим моментом є конкретне визначення часу та форм виходу, яке має бути занесене до плану супроводу та узгоджене з всіма учасниками процесу. Фахівець з соціальної роботи має підготувати всю документацію щодо завершення підтримки та виходу дитини з ДБСТ та ПР.

Перед прийняттям рішення про завершальний етап, варто оцінити здатність дитини самотійно жити. За допомогою різноманітних тренінгів та консультацій підвищити її здатність самотійно вести бюджет. Проінформувати про права та обов'язки у дорослому житті.

7. Постсупровід.

Необов'язковий етап що передбачає, за нагальної потреби, продовження підтримки дитини в самотійному житті. Методом надання консультацій, психологічних сеансів, супервізії. Також протягом цього етапу соціальний асистент має допомогти налагодити контакти з соціальними службами, враховуючи потреби та місце проживання.

Підсумовуючи варто зазначити що працюючи з конкретною родиною соціальний працівник, як надавач такої послуги, має відштовхуватись від

унікальних потреб, проблем і специфічних особливостей родини. Також при підборі методів і технологій соціального супроводу, фахівець повинен враховувати, що кожна прийомна родина чи дитячий будинок сімейного типу має індивідуальні виклики, обумовлені обставинами формування ПС чи ДБСТ, кількістю дітей, різними темпами адаптаційного процесу, як батьків так і дітей, попереднім травматичним досвідом, потребою у психологічній чи фізичній реабілітації. Для того щоб ефективно використовувати всі доступні ресурси потрібно на всіх етапах аналізувати потребу у психокорекційних програмах, чи додаткової участі у тренінгах. Супровід будується на концепції командної роботи. Кваліфіковані спеціалісти мають надавати цілий комплекс заходів, щодо різносторонньої допомоги родині.

Висновки до розділу 2

Другий розділ розглядає аспекти процесу соціального супроводу, досліджуючи його як обов'язкову поетапну підтримку. Що охоплює різноманітні етапи починаючи з первинної оцінки потреб і завершуючи етапом пост супроводу. Зазначається, що законодавством України супровід розглядається як комплекс заходів що здійснюються соціальним працівником з метою забезпечення прав і відстоювання інтересів особи чи сім'ї.

Також цей розділ містить виклад законодавчого поля, регулювання послуги соціального супроводу ПС та ДБСТ. Включаючи законодавчі акти України, постанови Кбміну, накази Міністерства. Які в повній мірі визначаючи всі аспекти стандартів та процедур соціального супроводу. Зокрема Закон України «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» [29].

Говорячи про нормативно правову базу у другому розділі зазначається, що сім'я яка взяла на виховання дитину позбавлену батьківського піклування

чи дитину, яка має статус сироти згідно закону України має право на допомогу та соціальну підтримку від держави. Яку здійснюють соціальні служби у формі послуги супроводу таких форм виховання [27].

Даний розділ наголошує на тому що кваліфікований спеціаліст має спиратися на твердження що методи, ресурси та технології що працюють при соціальному супроводженні однієї ПС чи ДБСТ, можуть бути абсолютно неефективними, а інколи навіть шкідливими для роботи з іншою родиною.

Згідно з Державним стандартом соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у СЖО у розділі 2 відзначено, що дана послуга являє собою комплекс заходів, що передбачає:

- конкретизацію труднощів;
- визначення плану дій і заходів задля вирішення основних проблем;
- регулярні зустрічі, спостереження за станом родини для моніторингу виконання рекомендацій;
- допомога та направлення до інших установ з метою отримання додаткових необхідних послуг;
- допомога в усвідомленні даної ситуації та усіх подальших наслідків;
- навчання та розвиток навичок, вміння долати труднощі, фінансовій грамотності [29].

Для того щоб врахувати всі нюанси, та вчасно скорегувати план дій фахівець має структурувати інформацію щодо, фінансових перспектив, підтримки найближчого кола оточення, сильних рис батьків і дітей, тобто всіх наявних ресурсів родини, задля своєчасної мобілізації потенціалу.

Задля ефективного надання супроводу фахівець має проаналізувати пріоритети та цілі родини, а також скласти перелік конфліктогенних чинників.

Говорячи про питання які потребують доопрацювання з юридичного боку. Варто сказати що логічним було б, зважаючи на нові виклики, оновити базу переліку послуг соціального супроводу, створити нормативно затверджені

механізми більш суворого контролю. Загалом, законодавча сторона соціального супроводу має постійно еволюціонувати та вдосконалюватися у відповідності до кризових моментів, нових завдань і загроз та перспективних моментів.

Другий розділ бакалаврської роботи містить опис форм соціального супроводу ПС та ДБСТ серед яких зазначено: консультування, психологічна підтримка, юридична допомога, представництво інтересів, профілактика конфліктних ситуацій. Також досить важливим аспектом є координація зусиль різних установ та фахівців.

Розділ містить широкий аналіз етапів соціального супроводу серед яких:

- первинне звернення;
- вивчення індивідуальної ситуації;
- створення індивідуальної стратегії підтримки, реалізація плану;
- в контексті діяльності соціальної роботи одним із найважливіших етапів є регулярний моніторинг та оцінка прогресу діяльності ДБСТ чи ПС. Соціальний працівник має спостерігати та зазначати наявність чи відсутність позитивних змін, а також аналізувати комплексність вирішення проблем.

- формування стратегії виходу з супроводу;
- підтримка дитини у період становлення самостійності.

Проаналізувавши основні етапи і форми ми прийшли до висновку що загалом соціальний супровід, в контексті діяльності соціальних служб є досить таки багатоаспектним поняттям. Яке охоплює контроль, що включає в себе моніторинг умов проживання, санітарно гігієнічних норм, забезпечення доступу до медичних установ, а також освіти, одягу та продуктів харчування, оцінку фізичного стану дітей, умов та методів виховання, контроль щодо протікання періоду адаптації, як у батьків так і у дітей, забезпечення прав дитини. А також надання підтримки та різних форм допомоги щодо вирішення проблемних ситуацій, та посередництво.

РОЗДІЛ 3 ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА ДЛЯ ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ І БАТЬКІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ

3.1. Обґрунтування необхідності тренінгової програми для прийомних батьків та батьків-вихователів

Ефективність виховання дитини в ПР чи ДБСТ в значній мірі залежить від БВ чи ПБ. Особливо під час війни якісна та ґрунтовна підготовка людей, які вирішили взяти на виховання дитину з дитячого будинку, є запорукою створення сприятливих умов для життя і розвитку кожної дитини, що виховується за межами біологічної родини. Відповідно, це аргументує необхідність розробки та впровадження ґрунтовної тренінгової програми щодо поведінкових симптомів травми. Як частини послуги соціального супроводу ПС та ДБСТ, що є складовою соціальної роботи в Україні.

Через війну в Україні критичну необхідність створення тренінгу обумовлює поява додаткових проблем та специфічних викликів. Складнощі, яких і так вистачало до війни, загострилися внаслідок війни що триває з 2014 року. Військовий стан створив негативний вплив не лише на фізичне здоров'я та інфраструктуру, а й на психіку вразливих груп населення. До яких входять діти без законного представництва.

Забезпечення психологічної підтримки ПБ/БВ, які здійснюють догляд, наставництво та формування особистості дітей, що зазнали травмування внаслідок війни на території нашої країни. Є критично важливим для ментального здоров'я дітей і системи альтернативних форм виховання в цілому.

Ігнатенко Катерина у своїй роботі зазначає що саме створення якісної тренінгової програми психологічної підтримки прийомних батьків та батьків

вихователів, є фундаментальним моментом створення свідомого, ефективного та щасливого прийомного батьківства [7].

Підтвердженням того що запровадження комплексного тренінгу, який буде враховувати специфіку впливу травматизації дитини внаслідок воєнних дій. На психіку дитини та її родини, є об'єктивною вимогою сьогодення нашої країни є загальнонаціональне репрезентативне соціологічне опитування. Що було проведено у 2024 році. І розробниками якого стали KSE Institute та дослідницька агенція Info Sapiens, дослідження проводилось за підтримки Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ [55]. В ході дослідження було опитано українців різної вікової категорії. Його результати показали що серед опитаних респондентів 3% готові взяти дитину з дитячого будинку, і лише 1% респондентів вже це зробили. Серед респондентів які ввійшли у відсоток тих що готові взяти опіку над дитиною, 1/3 зауважила що під час процесу оформлення опіки та виховання дитини, сподіваються на психологічну підтримку з боку соціальних служб. Ще майже третя частина зазначила вадливість фінансування від держави, 13 % заявили що потребують правову допомогу. Основними перепонами на думку українців є бюрократія, так вважає аж 44% опитаних, 34 % сказали що це бідність, 22 % зазначили що це брак інформації що до підтримку з боку соціальних служб та держави. Тренінги, консультування, а також безперервні послуги від соціальних служб протягом всього процесу є значимими для 23 % опитаних, наявність пільг для 20%, в свою чергу аж 19% зазначили, що важливими для них є курси підготовки перед тим як взяти дитину, так вважають зокрема опитані від 18 до 29 років [46].

Говорячи про основні причини необхідності впровадження тренінгів, спрямованих на розуміння емоційних реакції дитини, внаслідок травматичного досвіду, варто підкреслити їх стабілізаційну роль. Такі тренінги, як елемент системи супроводження, є важливим ресурсом для батьків, що допомагає їм краще усвідомлювати власні емоції та навчає дієвим та швидким механізмам подолання власного стресу .

Діти які потрапляють після дитячого будинку чи інтернату до сімейних форм виховання, вже мають певний травматичний багаж. Жажіття війни, втрата близьких, міграція, хронічна невизначеність завдає ще більш глибокого травмування. Це в свою чергу має серйозний вплив на їх подальше життя. Враховуючи це тренінги допоможуть БВ чи ПБ зрозуміти стан дитини, поглиблять їх знання про психологічне травмування, методики роботи з травмованою дитячою психікою.

Часто без фахової допомоги батьки не можуть інтерпретувати поведінкові симптоми травми. І саме психологічна підготовка батьків є інвестицією та превентивною мірою. Впровадження тренінгів щодо дезадаптивної поведінки після травми розвантажує державні ресурси, зменшує потребу у довготривалій професійній допомозі.

Говорячи про травматичні події, завдані війною, варто зазначити що дитяча психіка не в змозі самотійно подолати їх наслідки. Тому роль осіб що замінюють біологічних батьків, стає критично важливою. Саме прийомні батьки мають допомогти дитині запобігти чи подолати психологічні ушкодження такі як: розвиток ПТСР, апатія, депресивні розлади, шок, стресове реагування, регрес у розвитку, і тд. Не розуміючи природи виявлення даних проявів батьки можуть покарати дитину за ніби то погану поведінку. Такі дії завдають ще більшої травми, ретравматизуючи дитину. Тому, підготовка є ключовим фактором зниження ризиків вторинної травматизації.

Саме прийомні батьки є головною ланкою запобігання довгостроковим наслідкам травмованості. Відповідна підготовка та знання, допоможуть батькам ДБСТ та ПС створити стабільне середовище, використавши отримані під час тренінгу знання щодо поведінкових реакцій на травму та методів стабілізації наслідків травми у поведінці.

Водночас, варто сказати що БВ чи ПБ також є свідками травматичних подій, що завдають їм власних емоційно руйнівних ушкоджень. Наставники у сімейних формах виховання у яких відсутня підготовка, несвідомо підсилюють

тривожність дитячої психіки, або через відсутність знань ігнорують сигнали дитини яка екстрено потребує допомоги.

Організація тренінгової програми з питань травматично зумовленої поведінки допоможе прийомним батькам та батькам-вихователям уникнути емоційного вигорання та гіперкомпенсації відповідальності.

Переважає більшість дітей які пройшли випробування проживанням у інтернатних установах внаслідок отриманого досвіду, що спричинив психологічну травму, мають проблеми з поведінкою. Вони демонструють протест, як до осіб що здійснюють прийомне батьківство, так і до інших дітей, і загалом до системи. Притаманною таким дітям є агресивність, соматичні симптоми та постійна фонові тривога. Батькам потрібно знати базові методи роботи з такою поведінкою. Це також аргументує створення тренінгів з забезпечення психологічної підготовки роботи з дітьми що мають психотравму внаслідок війни. Неадекватне реагування на дитячу травму підвищує ризик розвитку складних та хронічних розладів психіки у майбутньому. Варто пам'ятати педагогічний вплив на дитину, що виховується поза біологічною сім'єю для батьків є також емоційно-виснажливим, особливо на перших етапах адаптації.

Розробка тренінгової програми «Емоційний інтелект батьків ПС та ДБСТ: розуміння психотравмуючого досвіду дитини, психологічна підтримка, стратегії допомоги » сприятиме створенню груп взаємопідтримки, що в свою чергу забезпечить налагодження контактів або навіть створення мережі підтримки після закінчення тренінгу. "Інколи кілька слів від мами, яка пережила подібне, можуть замінити десятки професійних порад" [23].

В контексті реформи системи опіки над дітьми створення якісної тренінгової програми з питань роботи над емоційно-поведінковими порушеннями є важливим елементом супроводу. Така програма допоможе фахівцю донести що бути БВ чи ПБ — це відповідальна та складна місія, що потребує не тільки бажання а й відповідних знань та компетенцій [26, с. 94–98].

Важливим аспектом програми тренінгу пов'язаним з вихованням прийомних дітей є запобігання бездоглядності, жорстокому поводженню з дитиною та її безпритульності, шляхом навчання батьків ефективним методам виховання та догляду. Навіть якщо дитина періодично займається з психологом, це може виявитися неефективним якщо батьки не будуть закріплювати позитивні зміни, застосовувати рекомендовані під час тренінгу техніки. Ефективність значно підвищиться якщо батьки стануть активними учасниками процесу зцілення травми.

Обґрунтовуючи необхідність впровадження тренінгової програми для БВ чи ПБ варто сказати що тренінгова підготовка має бути не додатковою опцією, а фундаментальною частиною функціонування ДБСТ та ПС. А також бути важливим компонентом соціального супроводу таких родин, як на пряму соціальної роботи.

3.2. Методологічні засади розробки та проведення тренінгової програми

Назва тренінгу: «Емоційний інтелект батьків ПС та ДБСТ: розуміння психотравмуючого досвіду дитини, психологічна підтримка, стратегії допомоги. »

Мета тренінгу: формування у ПБ/БВ необхідних знань і компетенцій для надання своєчасної та ефективної психологічної підтримки дітей що пережили досвід психотравми, зокерма внаслідок воєнних дій на території України, для забезпечення стабільного сімейного середовища.

Тренінг є людиноцентрованим і створений задля підтримки учасників програми. У кращому розумінні потреб дитини, зменшенні ризиків повторної травматизації, роботи з травматичним досвідом, та попередження емоційного вигорання чи зривів у батьків.

Об'єкт тренінгу: БВ та ПБ, що виховують дитину з психотравмуючим досвідом, що пов'язаний з війною.

Предмет тренінгу: компетенції, знання та навички якими повинні володіти прийомні батьки та батьки вихователі, задля виконання своїх батьківських обов'язків з травмованими дітьми.

Цільова аудиторія: особи що є прийомними батьками чи батьками вихователями.

Кількість учасників: 10 – 15 осіб, така кількість є оптимальною для групових дискусій і індивідуальної уваги.

Форма навчання: очні зустрічі в аудиторії.

Термін реалізації тренінгу: програма розрахована на 2 дні (день 1 –90 хвилин; день 2 – 90 хвилин), сумарна кількість 3 години.

Тренерський склад: 2 кваліфіковані тренери, що мають досвід роботи у сфері альтернативного виховання дітей. Мають відповідні знання та практичний досвід з дитячої психології, педагогіки, правового захисту дітей, що виховуються поза межами біологічної родини.

Матеріально – технічне забезпечення:

1. Аудиторія що має бути розрахована на 10 – 15 осіб, має бути зручною, просторою.
2. Технічне обладнання, проектор, екран, колонки.
3. Всі необхідні меблі.
4. Дошка та маркери.
5. Матеріали для виконання практичних вправ.

Завдання тренінгу:

1. Надання учасникам тренінгової програми інформації про основні поняття травматизації дітей, що були вилучені з родин і перебували в інтернатних установах;
2. Розвинути здатність «бачити за поведінкою дитини її біль, а не порушення».
3. Пояснити вплив травми на поведінку дитини.

4. Сформулювати навички усвідомлення своїх реакцій на певні дії дитини, та власної емоційності, розвитку стресостійкості, що допоможе у запобіганні емоційного вигорання;

5. Надати БВ та ПБ інструменти підтримки дитини з травматичним досвідом.

Методологічні засади, що є основою тренінгу:

✓ Навчання будується на принципах андрагогіки – особистісно орієнтованого підходу. Відвідування тренінгу є усвідомленим, учасники розуміють бажаний кінцевий результат проходження програми. Тобто самостійне навчання є пріоритетом [4, с. 89- 100].

✓ Комплексний підхід, що передбачає аналіз аудиторії, первинну діагностику потреб, формулювання цілей і завдань, вибір матеріалу та оформлення структури тренінгової програми, планування тайменеджменту, аналіз та підбір технік навчання та активностей.

✓ Ресурсно-орієнтований підхід. Тренінг будується спираючись на вже існуючий досвід учасників. Принцип використання особистих життєвих історій у навчанні, як важливого джерела навчання. За даними досліджень залучення досвіду сприяє розвитку рефлексивного мислення [18].

✓ Травмо-орієнтований підхід побудови структури тренінгу. Визнання впливу важкого попереднього досвіду, що спричинив травматичний ефект на дитячу психіку.

✓ Принцип співпраці. Під час тренінгу тренер має бути експертним лицем а не єдиним джерелом надання допомоги та інформації. Усвідомлення власного внеску, допомагає батькам бути більш активними під час тренінгу. Під час проведення тренінгу фахівець соціальної сфери має виступати фасилітатором та інтегратором основним завданням якого є створити з групи тренінгової програми самостійний ресурс, що допомагає у розв'язанні кризових завдань шляхом взаємодопомоги та мозкових штурмів [24].

✓ Групова динаміка сприятиме отриманню практичних порад від інших учасників тренінгу та підсилить конструктивну взаємодію між ними.

Такий колективний підхід полегшить пошук нових підходів, підвищить емоційну стійкість у кризових моментах, допоможе знайти нові підходи щодо виховання та забезпечення добробуту дітей [23].

- ✓ Принцип конфіденційності. Вся інформація якою учасники діляться з тренером чи з іншими учасниками, є приватною і особистою.
- ✓ Принцип активного залучення учасників тренінгу, за допомогою групових дискусій, вправ практичного спрямування.

3.3 Ключові модулі та структура тренінгової програми для батьків прийомних сімей та ДБСТ.

Інтерпретація понять:

Тренінг – форма психологічної допомоги що має спрямування на розвиток різноманітних компетенцій шляхом м'якого втручання у психоемоційний досвід, поєднання теоретичних та практичних знань [2].

Батьки-вихователі – особи, що відповідають переліку усіх вимог, беруть у спільне проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування з метою підготовки дитини до самостійного життя і її інтеграції в суспільство [30].

Прийомні батьки – особи що взяли на виховання дитину. Які після рішення органу опіки та піклування про влаштування дитини до конкретної родини, без потреби в додатковому підтвердженні стають законними представниками дитини. [31].

Структура та модулі.

День 1. Модуль 1. Початковий етап тренінгу. (30 хвилин)

- Тренер має представитись, сказати вступне слово, привітати БВ чи ПБ, розповісти про актуальність теми тренінгу. Підкреслити важливість ролі прийомних батьків та батьків-вихователів у вихованні дітей.

- На дошці має бути написана тема тренінгу, завдання, часові обмеження.

- Перед основною частиною важливо опитати учасників щодо очікувань від кінцевих результатів тренінгу. За допомогою опитування на стікерах, що потім закріпляться на фліпчарті. До стікерах варто повернутися на заключній частині другого тренінгу, щоб зрозуміти чи були виправдані очікування учасників.

- Також на першому етапі мають бути зазначені правила проведення тренінгу:

- конфіденційність;
- повага до інших учасників;
- можливість не відповідати чи приймати участь у дебатах, не аргументуючи це;
- повага до часових рамок тренінгу;

- Встановлення контакту між учасниками та знайомство. Проведення ознайомчої вправи « Дві правди одна брехня ». Метою даної вправи є залучення до комунікації та більш активного знайомства. Батьки по черзі мають розповісти про себе 3 факти. Два правдиві та один неправдивий. Інші учасники мають здогадатися що є фейком. Вправа виглядає як елемент гри, залучає аудиторію, створює більш дружню та теплу атмосферу серед учасників [51].

День 1. Модуль 2. "Дитина, що пережила травму: особливості розвитку та поведінки" (60 хвилин).

- Першочерговим є наголоси на меті тренінгової програми: навчитися розуміти травмованість дитини, не ставлячи діагнози та не навішуючи ярлики.

- Перед початком інтерактивної лекції, щодо визначення травми та її прояву у прийомних дітей, що проживають у ПС та ДБСТ. Варто зробити

короткий обмін думками. Доцільно його провести у вигляді інтерактиву. Тренер має запитати: « Коли ви чуєте слово травма, що спадає вам на згадку ? ». Учасники з місць мають коротко відповісти. Ця вправа має на меті підвести учасників до теоретичного блоку модуля.

- Далі у вигляді лекції тренер має надати актуальну інформацію щодо визначення поняття травми та її вияву у різних сферах життя дитини. Коротко розповісти про травмо орієнтований підхід до виховання дітей. Систематизувати емоційні та поведінкові ознаки травмованості. Розповісти про ознаки травмованості через вияв прив'язаності та побудови стосунків. Вплив психотравмуючого досвіду дитина на когнітивні навички, фізичні прояви. Ознайомлення з проявами травматичного досвіду у дітей різної вікової категорії.

- Під час лекції необхідно включити схематичну презентацію, де будуть представлені таблиці, схеми, тексти кейсів, опис .

- Наступним кроком є окреслення чіткого взаємозв'язку між травмою та перспективою розвитку майбутнього: моделлю майбутнього, освітніми та соціальними перспективами, станом самооцінки, постійному емоційному фоні. Розповісти про фактори що сприяють позитивному розвитку дитячої психіки, після травмування [21, с. 58–65].

- В кінці лекційної частини модуля мають бути обов'язкові практичні рекомендації щодо підтримки дитини, яка пережила травму.

- Тренер має наголосити, що систематизація даних проявів, допоможе батькам краще орієнтуватися в екстремальних ситуаціях.

- Текст модуля має перемежовуватися рефлексивними питаннями до учасників тренінгу.

- Під час лекції потрібно на фліпчарті тезисно нотувати основні моменти.

- Наступним етапом модуля є вправа « Поведінка як повідомлення » допоможе учасникам тренінгу більш глибоко відчувати поведінку дитини. Розуміти що спілкування з нею відбувається не лише вербальними сигналами.

Під час проведення даної вправи тренер має об'єднати БВ та/чи ПБ, роздати їм картки на яких має бути написано будь-яку емоцію дитини, чи приклад поведінки. До прикладу там може бути написано:

- Агресивна поведінка;
- Замкнутість;
- Гіперзбудження;
- Страх бути покинутим, що має прояви у поведінці;
- Безпричинне прохання про допомогу, навіть якщо насправді дитина її не потребує;
- Систематичне порушення своїх та чужих особистих кордонів;
- Самопошкоджувальна поведінка (селфхарм, кусання, удари);
- Хронічні проблеми зі сном.

- Потім відбувається спільне обговорення групою факторів що найімовірніше стоять за поведінкою дитини. Пошук пропозицій щодо вирішення проблеми шляхом задоволення певних потреб. Це може бути: проблема у відчутті захищеності, брак уваги, фізичні потреби, потреба у стабільності). Наступний етап це обговорення досвіду що міг спричинити такі прояви поведінки дитини, такого як втрата батьків, пережите у біологічній родині чи інтернатній установі насильство, емоційне чи фізичне нехтування, часта зміна місця проживання тощо.

- Далі вже тренер має підбити підсумки. Пов'язати у свідомості прийомних батьків та батьків вихователів, що кожен прояв деструктивної поведінки дитини є певною захисною реакцією на світ, який колись виявився до неї несправедливим та ворожим. Частіше за все така поведінка є єдиною можливою можливістю для дитячої психіки вижити. Дана вправа покликана підвищити рівень емпатії батьків по відношенню до прийомної дитини.

- Наступний крок подякувати учасникам тренінгової програми за увагу та залучення до активностей. Запросити групу до спільного обговорення, щоб поділитися емоціями та думками щодо першого дня тренінгу. З'ясувати які знання були найбільш корисними, якої інформації не вистачило?

- Далі потрібно коротко охарактеризувати тематику наступного модулю, нагадати про організаційні моменти. Подякувати за відвідування тренінгу, відкритість.

День 2. Модуль 3. «Момент істини: коли дитина вчить батьків».(90 хвилин).

Третій модуль маж на меті надати БВ чи ПБ практичні знання щодо підтримки дитини що пережила травматичний досвід. Тренер має зазначити, що після того як під час першого дня батьки дізналися інформацію про вплив травми на життя дитини. Логічним є розглянути питання того як батьки можуть допомогти дитині. Також тренер має нагадати принципи травмо-орієнтованого підходу. І надати вичерпну інформацію щодо інструментів, серед яких:

- ✓ створення чіткого режиму;
- ✓ встановлення чітких правил поведінки у родині;
- ✓ контроль за власною поведінкою, що має бути послідовною;
- ✓ облаштування особистого місця дитини, що буде слугувати місцем усамітнення;
- ✓ повага до меж та особистих кордонів дитини;
- ✓ дотримуватися чесності у побудові взаємовідносин;
- ✓ виділення часу неподільної уваги до дитини;
- ✓ надання дитині права вибору, залучення її до рішень, спільного обговорення проблемних моментів;
- ✓ використання Я повідомлень;
- ✓ заміна прямих питань, питаннями відкритого типу що зможуть зацікавити дитину;

- Задля закріплення теоретичного матеріалу про вплив травми група маж виконати вправу «Досвід». Учасники стають у коло, кидають один одному

м'яч, коротко розповідаючи про свій досвід прийомного батьківства. Виокремивши випадок, ситуацію чи момент коли поведінка дитини була незрозумілою і свою реакцію на неї. Варто сконцентруватися на тому що саме в поведінці дитини змусило переосмислити своє уявлення про батьківство. Слід проаналізувати чи було проявлення такої поведінки викликано минулою травмою. Тренер має допомогти учасники визначити який життєвий досвід міг спричинити подальші наслідки. Батьки мають зазначити, які емоції дитина переживала в цей травмуючий момент. Сором, гнів, страх... В кінці група разом повинна визначити які дії дорослого могли б підтримати дитину в такій ситуації. Як прийомним батькам чи батькам-вихователям варто реагувати на такі дії в подальшому.

Виконання вправи під час другого модуля дозволить застосувати набуті знання до власного досвіду. Тренер в свою чергу під час розповіді учасників має щоб зменшити відчуття ізольованості у БВ та/чи ПБ, говорити про те що такі ситуації є поширеними і нормальними.

Учасники мають отримати можливість поділитися власним досвідом, та переосмислення його враховуючи аналіз отриманої підчас тренінгу інформації щодо впливу травми. Під час цього тренер має забезпечити можливість кожному з учасників висловитися. Проте в той же момент не тиснути, запрошуючи до слова, а не змушуючи виступати.

Ще одним завданням тренера на цьому етапі є слідкування за динамічністю обговорення, учасники мають з повагою слухати один одного ні в якому разі не перебивати. Під час виступу тренер має звертати увагу не тільки на слова а і на невербальні сигнали. Під час розповіді учасників варто поєднувати їх розповіді з теоретичним матеріалом що був представлений під час лекційної частини.

Наступний крок відповіді на питання аудиторії. Відповідаючи тренер має постійно повертатися до інформації що надалася в лекційній частині. Відповіді мають надаватися простою мовою без термінології, за виключенням тих що були представлені на лекції. Якщо питання не стосується теми тренінгу або

виходить за межі компетенції тренера, він має сказати про це чи скорегувати питання. Можна сказати що ситуація є досить індивідуальною, і варто проконсультувати з юристом що веде справу ДБСТ чи ПС. Під час відповіді на питання варто залучати аудиторію до активності. Можна запитати у групи хто ще зіштовхувався з такою ситуацією. Розказану інформацію варто корегувати, задля достовірності. Під час відповіді на питання варто слідкувати за часом, всі бажаючі учасники мають встигнути задати питання. Одне питання не має займати весь час.

Далі потрібно повернутися до фліпчарту з очікуваннями прийомних батьків та батьків вихователів. Варто запитати у учасників чи вдалося їх реалізувати. Усне обговорення дозволяє почути щирі емоції учасників.

Завершальним етапом тренінгу є відгуки безпосередньо від учасників щодо якості тренінгу, змісту, методів викладання, організації та можливих пропозицій щодо покращення. Доцільним було б зробити це у вигляді анонімного анкетування щодо загального враження від тренінгової програми, компетенцій тренінгу, організації проведення. Анкета має бути короткою та швидкою. Її заповнення не має займати більше 5 – 10 хвилин.

В кінці тренінгу варто подякувати учасникам за два дні спільної роботи та активність, цінність створеного простору. Висловити повагу до важливості ролі прийомного батьківства у системі альтернативних форм виховання. Це має стати важливим акцентом закріплення позитивного досвіду, та мотивацією до подальшого відвідування тематичних тренінгів. В кінці тренер має побажати сил, терпіння та наснаги у вихованні прийомних дітей. Надати завершальну інформацію що стосується надання сертифікатів, тем наступних тренінгів, надання контактів спеціалістів більш вузького профілю.

3.4. Рекомендації щодо проведення та впровадження тренінгової програми в систему соціального супроводу

Враховуючи екстремальні умови в яких опинилися прийомні родини та дитячі будинки сімейного типу, такі як постійні блекаути, повітряні тривоги, і інші нестандартні ситуації. Ще під час створення макету тренінгової програми варто ввести використання різних форматів таких як очні тренінгові зустрічі, онлайн зустрічі у зумі чи інших платформах. Доцільним є створення для швидкої комунікації груп у соцмережах, організація супервізійних груп. Також тренінги мають бути організованими у зручний час, як приклад вихідні дні, або ж вечір. Створення більш гнучкого формату впровадження та проведення тренінгів, зробить їх більш доступними та безперервними для прийомних батьків та батьків вихователів.

Враховуючи що виховання прийомної дитини має деяку специфіку соціальні працівники мають з'ясовувати потреби та проблемні моменти прийомного батьківства, і пропонувати відповідні модулі тренінгових програм. Це можуть бути тренінги з питань:

- підліткового віку;
- девіантної поведінки;
- налагодження екологічних стосунків прийомної дитини з біологічною сім'єю;
- сексуального виховання в залежності від вікових особливостей;
- безпеки дітей в інтернеті і тд.

На національному рівні варто ввести єдину систему підготовки тренерів які б працювали з БВ та ПБ, що прийняли рішення виховувати прийомну дитину. Люди які вирішили стати тренерами мають проходити регулярну сертифікацію та переатестацію. Це в свою чергу забезпечить якість навчання. Також запрошеними «тренерами – гостями» можуть стати прийомні батьки які мають багаторічний досвід, соціальні педагоги...

Тренінги мають бути абсолютно безкоштовні. Доцільним було впровадження на час проведення тренінгу організації догляду за дітьми.

При створенні чи безпосередньому проведенні тренінгу як соціальним працівникам, що є надавачами послуги соціального супроводження, так і тренерам варто розуміти що інколи прийомні батьки переоцінюють свої можливості. Скільки б вони не прочитали літератури, в реальності зіштовхнуться з проблемами про які навіть не могли подумати.

Також до свідомості прийомних батьків важливо донести, що вони беруть відповідальність не за іграшку, а за особистість з великою кількістю травм, відсутністю соціальних навичок та дірою в серці. І що період адаптації може бути довгим та тернистим. На мою думку успішність проходження кризових періодів, значною мірою залежить від якості та ефективності тренінгової програми. В будь-якому випадку, представник центру соціальних послуг має пам'ятати про твердження, що під час проведення тренінгу варто пам'ятати про контекст кожної сім'ї в якому вона функціонує.

Висновки до розділу 3

В рамках третього розділу бакалаврської роботи нами був запропонований, обґрунтований та розроблений тренінг. Було зазначено що основної метою тренінгу є формування у БВ чи ПБ знань та навичок, необхідних для ефективного виховання дітей, які мають певний травматичний багаж.

У третьому розділі міститься визначення тренінгу в якому зазначається, що тренінг є активною формою навчання, що має на меті за допомогою виконання різноманітних вправ, кейсів та іншої групової взаємодії надати та сформувати відповідні знання. Зазначається що спеціалізовані тренінги є однією з найбільш ефективних форм з даними категоріями клієнтів.

Цей розділ містить аргументацію актуальності впровадження даної тренінгової програми. Було зазначено, що не дивлячись на те, що соціальний

супровід більше спрямований на адаптацію чи допомогу дітям. В реальності психологічно важко буде не лише дитині а й батькам. Люди які беруть до себе у родину дитину з дитячого будинку чи інтернату, часто відчують ізольованість від суспільства, яке їх ніби стигматизує. ПБ/БВ, які мають переживати всі ці процеси та етапи на самоті, можуть повернути дитину не знаходячи іншого виходу. В подальшому така травма заважає дитині адаптуватися. Діти “відказники” мають психологічні наслідки протягом життя. Це порушує базову довіру до світу, яку потім майже неможливо відновити.

Актуалізуючи необхідність впровадження тренінгової програми під час війни, у даному розділі зазначається що зараз діти особливо гостро зазнають травматичних переживань. Це в свою чергу вказує на важливість підготовки батьків альтернативних форм виховання. Наголошуючи на питаннях подолань наслідків травмованості у дітей.

Даний розділ розглядає питання інтеграції запропонованої нами тренінгової програми. Зазначено що ґрунтовна підготовка до взаємодії з дітьми які мають посттравматичний чи кризовий досвід, може та навіть має стати одним з етапів соціального супроводу ПС та ДБСТ.

Беручи до уваги все вищезазначене, на нашу думку, етапом який є найбільш доречний для впровадження тренінгової програми, є адаптаційний етап, та етап встановлення первинного контакту, визначення психокорекційних потреб конкретної ПС чи ДБСТ.

Також у цьому розділі розглядається питання оцінки ефективності та моніторингу тренінгової програми. Що посилюють успішність реалізації тренінгу. Задля цього варто періодично оновлювати, як змістовну частину тренінгової програми, так і практичне спрямування. Також такі трансформації мають корелюватися в залежності від змін законодавства України, політично-економічної ситуації в нашій країні та у світі які зумовлюють актуальність потреб ДБСТ та ПС.

ВИСНОВКИ

Різноманітні статті, соціологічні дослідження і наукові публікації сходяться у думці що інтернатні заклади і дитячі будинки не мають можливості забезпечити гідне життя і підготувати дітей до самостійного існування. В даній роботі зазначається, що в процесі постійного реформування інтернатної системи України, що до категорії, розвиток сімейних форм виховання, є пріоритетним напрямом соціальної політики.

На жаль, через в тому числі і відсутність якісного соціального супроводу від усиновленої дитини можуть відмовитись. Ще до війни в Україні таких випадків було приблизно 20–25%. Інколи люди беруть дитину в ПС чи ДБСТ у маленькому віці, а підлітком повертають назад до інтернатної установи. Це відбувається через ускладнення у вихованні, кризові стани чи відсутність належної підтримки.[8]

Зважаючи на таку практику велика кількість проаналізованих в цій роботі авторів наголошує на тому, що соціальний супровід альтернативних форм виховання як напрям соціальної роботи відіграє ключову роль. Він є необхідним для забезпечення здорового фізичного, психологічного та соціального розвитку дітей. Оскільки включає в себе постійне спілкування з ПС/ДБСТ, працівниками дитячого будинку та дітьми, надаючи психологічну, педагогічну та правову підтримку.

Таким чином, обрана мною тема бакалаврської роботи в сучасних реаліях є надзвичайно актуальною, оскільки соціальний супровід ПС та ДБСТ в умовах війни є критично важливим для забезпечення благополуччя дітей. Якісний супровід зменшує кількість повернених дітей до дитячих будинків чи інтернатних установ. Також він покращує морально психологічний клімат у родині, та сприяє підвищенню компетентності вихователів та/чи батьків.

Мета бакалаврської роботи – окреслення специфіки супроводу позаінституційних форм виховання та формування прикладних підходів його

вдосконалення. Була успішно досягнута шляхом послідовного виконання всіх сформульованих у вступі завдань. Це реалізовано через зміст трьох розділів :

Перший теоретичний розділ бакалаврської роботи містив ґрунтовний аналіз та узагальнення теоретичних підходів сутності соціального супроводу. У розділі зазначається, що, аналізуючи сутність понять ПС та ДБСТ, можна зробити висновок: дані форми виховання мають вагомий вплив на систем соціального захисту дітей, які перебувають під опікою держави. Влаштування дитини до альтернативних моделей піклування здійснюється органами соціальних установ, чи службою у справах дітей.

Зазначається, що безпосереднім суб'єктом надання послуги соціального супроводу, як обов'язкового атрибуту створення і функціонування ДБСТ/ПС, є соціальний менеджер. Він виступає у ролі посередника між батьками, державою, інтернатними установами, дитиною, як основним об'єктом надання послуг соціального супроводу, а також іншими закладами та установами. Головним завданням соціального працівника є налагодження співпраці між ними.

У другому розділі був здійснений аналіз нормативно-правових аспектів соціального супроводу як технології соціальної роботи. Яка має спрямування на всебічне вирішення різноманітних проблем та комплексну підтримку сім'ям, що взяли на виховання дитину. Загальна характеристика засад і принципів, зазначених в законодавстві, дозволяє підсумувати, що за останні десятиліття в нашій країні було реформовано та удосконалено нормативно-правову систему соціального супроводу. Це відбулося шляхом модернізації та розвитку, відповідними органами України вже існуючої законодавчої бази, усунення присутніх у ній суперечностей, а також, постійної деінституціалізації, закріпленої і у правових документах в тому числі.

Окрему увагу було приділено характеристиці етапів соціального супроводу, визначенню послідовності дій та ключових процедур. Аналіз етапів дозволив виявити, що саме індивідуальне спрямування, а також своєчасне

коригування соціального супроводу дозволяє розробити найбільш ефективну стратегію підтримки.

У межах розділу було акцентовано увагу на необхідності внесення змін до соціальної політики і законодавчих актів України. Незважаючи на кризові умови, в яких функціонують соціальні установи, законодавство нашої країни досі не адаптовано до нових реалій. Також на мою думку, своєчасним було б провадження нових підходів до соціального супроводу, це забезпечило б підтримку сімей які взяли дитину саме у кризових умовах.

Таким чином, у аналітичному розділі підкреслювалося, що комплексна модель соціального супроводу є одним із багатоаспектних механізмів підтримки сімей, яка потребує подальшого розвитку та вивчення. Як регламентована діяльність, успішний соціальний супровід залежить від чіткого визначення та дотримання нормативно-правової бази і від професіоналізму фахівців на кожному етапі його здійснення.

У третьому, емпіричному розділі була представлена структура тренінгової програми. Запропоновані рекомендації щодо проведення та впровадження тренінгів в систему соціального супроводу. Вони враховують специфіку проблем і потреб БВ чи ПБ, які взяли відповідальність за фізичне і психологічне благополуччя дитини, яка пережила досвід інституціоналізації.

Розроблений тренінг є не окремою одиницею підтримки прийомного батьківства. Він є невід'ємним елементом індивідуальної роботи з сім'єю в контексті соціального супроводу таких сімей в Україні. Шляхом створення комплексності соціальної підтримки ПС та ДБСТ. Атмосфера солідарності та взаємодія з однодумцями в свою чергу допоможе подолати тиск з боку суспільства, та посприє обміну корисною інформацією, отримання емоційної підтримки від людей, які перебувають у максимально схожих обставинах.

Говорячи про актуальність розробки та впровадження тренінгової програми слід відмітити, що прийомні батьки родин ВПО зазначають що, брак психологічної та психіатричної підтримки через відсутність кваліфікованих спеціалістів відповідного профілю є критичною проблемою. Адже війна

створила значне навантаження на систему охорони психологічного здоров'я. Зараз БВ чи ПБ змушені тривалий час чекати на надання психологічної допомоги.[54]

Загалом дана тренінгова програма створена з метою посилення успішності виховання та спроможності реалізації сімейних форм виховання.

Для теоретичного використання результатів роботи в контексті проходження практики в Харківському обласному центрі соціальних служб мною були розроблені методичні рекомендації застосування Державного стандарту соціального супроводу сімей/осіб, які перебувають в СЖО. Усвідомлюючи важливість практичної складової впровадження стандарту створенні рекомендації були спрямовані на оптимізацію роботи фахівців та підвищення якості надання послуг.

Для практичного використання результатів роботи пропонується інтеграція тренінгової програми у вже існуючу систему соціального супроводження ДБСТ та ПС в Україні на рівні обласних та місцевих центрів соціальних служб. Слід сказати, що на законодавчому рівні варто розглядати проходження тренінгу не лише як підготовку до прийомного батьківства дитини з інституційної установи. Такі тренінги мають стати інструментом постійної підтримки незалежно від часових рамок функціонування родини.

Окреслюючи напрями подальших досліджень обраної проблематики. Варто зазначити що вже 4 рік ми всі живемо в умовах хронічного стресу, проте найважче переживати жахи війни вразливим категоріям населення. Перспективною темою розкриття даної тематики є аналіз криз, до переліку яких входять бойові дії. Інноваційною є розробка нових технологій та методів для даної теми. Соціальні працівники в межах соціального супроводу, мають навчати ПБ/БВ ефективно реагувати в кризових ситуаціях.

Проте, на мій погляд, важливо, щоб соціальні працівники також отримували психологічну підтримку. Це допоможе їм уникнути емоційного вигорання на роботі. Це також може стати темою подальших розвідок і досліджень. Крім того актуальним залишається проведення аналізу

ефективності різних моделей супроводу. З урахуванням того, що зараз інститут прийомної родини та дитячого будинку сімейного типу як ніколи потребує підтримки від держави, це, в свою чергу, створює брак кваліфікованих спеціалістів що до питань соціального супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Г.М. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку). Київ: Главник, 2006. С. 112 (Бібліотека соціального працівника).
2. Бопко І.З. Роль інноваційних технологій у формуванні педагогічної техніки майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2015. Вип. № 2. URL: http://C:/Users/pc1/Downloads/Vnadps_2015_2_7.pdf (дата звернення: 17.02.2025).
3. Великі родини для дітей: якої підтримки потребують дитячі будинки сімейного типу в Україні та чому їх потрібно більше. *СОС Дитячі Містечка в Україні*. URL: <https://sos-ukraine.org/novyny/velyki-rodyny-dlya-ditej-yakoyi-pidtrymky-potrebuyut-dytyachi-budynky-simejnogo-typu-v-ukrayini-ta-chomu-yih-potribno-bilshe/> (дата звернення: 21.03.2025).
4. Дубасенюк О.А. Андрагогічні принципи навчання дорослих крізь призму соціально-особистісного досвіду та компетентності. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип.7. С. 89–100.
5. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996 : станом на 7 верес. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 19.05.2025).
6. Заблоцький А. Р. Професійна готовність майбутнього працівника соціальної сфери до роботи в альтернативних формах державної опіки над дітьми. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогіка / за заг. ред. А. М. Ломаковича, В. Є. Бенери. Кременець: ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2019. Вип. 12. С. 123–135.
7. Ігнатенко К. Організація процесу створення прийомної сім'ї й підготовки прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених

батьківського піклування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 22. С.56–58

8. Касьянова Д. Без батьків під час війни: яка ситуація із сиротами в Україні. «Голоси дітей». URL: <https://voices.org.ua/news/bez-batkiv-pid-chas-viyny-iaka-sytuatsiia-iz-syrotamy-v-ukraini> (дата звернення: 01.02.2025).

9. Кашпур Ю. М., Ярош С. В. Дослідження психологічних труднощів прийомних сімей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2016. Серія 12: Психол. науки, Вип. 3(48). С. 115–123.

10. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. *Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології*. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2018. 256 с

11. Клочан Ю. В. Соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу. *Вісник ХДАК*. 2014. Розд. 3. Педагогіка, Вип. 45. С. 268–274.

12. Комарова Н. М., Пеша І. В. Соціальний супровід як форма соціальної допомоги сім'ям, які взяли на виховання дитину-сироту. *Український соціум*. Київ: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006. № 2. С. 49–58.

13. Комарова Н.М., Пеша І.В. *Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: У 2-х кн*. Київ: Держсоцслужба, 2006. Кн. 1. С 40–83

14. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 29.05.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text (дата звернення: 19.05.2025).

15. Конвенція про права дитини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 19.05.2025).

16. Максименкова В. С. Технологія соціального супроводу прийомних сімей під час функціонування сім'ї : кваліфікаційна робота: 231. Львів, 2023.

17. Марчук В. М. Прийомна сім'я як унікальний об'єкт соціально-педагогічного супроводу. *Педагогічні науки реальність і перспективи*. 2021. Вип. 2, № 80. С. 38–43. URL: <https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2021.80.2.07>.
(дата звернення: 04.04.2025).
18. Мельниченко О. Андрагогічні принципи освіти дорослих та забезпечення якості неперервної педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.3>
19. Мінсоцполітики спрямує кошти на придбання житла для понад 120 великих прийомних сімей – рішення Уряду - МСП. Міністерство соціальної політики України - МСП. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/minsotspolityky-spryamuye-koshty-na-prydbannya-zhytla-dlya-ponad-120-velykykh-pryyomnykh-simey-rishennya-uryadu>.(дата звернення: 10.05.2025).
20. Міхеєва О. Алгоритм соціально-педагогічної роботи з прийомними сім'ями. *Серія ІІ. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. С. 69–75.
21. Оксютів М., Сабадуха В. Психотравмуючий досвід дитини та особливості соціалізації при цьому. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73), № 5. С. 58–65.
22. Петрановська Л. М. Таємна опора: Прив'язаність у житті дитини. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. URL: <https://uabook.com.ua/book/tayemna-opora-emocijnyj-zv-yazok-u-zhytti-dytyny/>
23. Пілягіна Г.Я., Бервено Н.О., Дубровська Є.В., Комар Т.В., Постолук Г.І., Савич С.С., Татарчук Н.В. Створення та організація роботи груп взаємопідтримки для батьків вихователів і прийомних батьків: інфор.-метод. Матеріал.2010. URL: http://hopeandhomes.org.ua/wpcontent/uploads/2019/07/Hrupy_vzaiemopidtrymky_copy-stysnuto.pdf
24. Пономаренко Л.І. Досвід функціонування груп взаємопідтримки у сфері розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого

будинку сімейного типу. *Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка*. 2013.

25. Приходько Т. В., Товстоп'ят Я.Ф. Особливості соціально-психологічної адаптації дитини-сироти до життя у прийомній сім'ї. // *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2010. № 3 (7). С. 96–100. Бібліогр.: 8 назв.

26. Проботюк О.В., Кубіцький С.О. Соціальний супровід прийомних сімей і прийомних дітей. *Вісник Національного університету оборони України. Питання педагогіки*. 2012. С. 94–98.

27. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 24.03.2025).

28. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : Постанова Каб. Міністрів України від 01.06.2020 № 585 : станом на 13 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

29. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ М-ва соц. політики України від 31.03.2016 № 318 : станом на 1 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

30. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу : Постанова Каб. Міністрів України від 26.04.2002 № 564 : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-п#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

31. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Каб. Міністрів України від 26.04.2002 № 565 : станом на 1 січ. 2025р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-п#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

32. Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) : Постанова Каб. Міністрів України від 21.11.2013 № 896 : станом на 14 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-п#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

33. Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : Наказ М-ва України у справах сім'ї, молоді та спорту від 31.10.2006 № 3685 : станом на 2 листоп. 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1232-06#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

34. Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг : Постанова Каб. Міністрів України від 01.06.2020 № 449 : станом на 18 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-п#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

35. Про затвердження Правил опіки та піклування : Наказ Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді від 26.05.1999 № 34/166/131/88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

36. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ М-ва соц. політики України від 13.07.2018 № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

37. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

38. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

39. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

40. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

41. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах: Рек. Ради Європи від 15.09.1999 № R(99)19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text (дата звернення: 19.05.2025).

42. Реформа інтернатних закладів (деінституціалізація) / Хмельницька обласна військова адміністрація – Офіційне інтернет-представництво. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=40310. (дата звернення: 04.05.2025).

43. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник АПСВ*. 2015. № 1-2. С. 6-11.

44. Серга Т. О. Теоретичні засади соціального супроводу як технології соціальної роботи. Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації. Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р., 231.

45. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

46. Студеннікова І. Чи готові українці всиновлювати дітей: результати соціологічного дослідження. *VoxUkraine* / «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. 2024 URL: <https://voxukraine.org/chy-gotovi->

[ukrayintsi-vsynovlyuvaty-ditej-rezultaty-sotsiologichnogo-doslidzhennya](#).(дата звернення: 27.04.2025).

47. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу. Навчально-методичний комплекс / за заг. ред. Г.М. Лактіонової, Ж.В. Петрочко. Київ: «Науковий світ», 2006. С. 38.

48. Стьопкіна А., Трубник І. Теоретичні засади соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Т.1, № 2 (106). URL: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-106-2-205-213>. (дата звернення: 23.03.2025).

49. Титаренко І., Барнич Ю. Специфіка соціальної роботи з сім'ями, які виховують прийомних дітей. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Вип. 3(11). 2011.

50. Тімуш І.С. Поняття та проблематика прийомного виховання у сімейному праві України. *цивільне і трудове право*. 2018. С. 146.

51. Тран А. Дві правди і брехня / 50+ ідей для наступних зустрічей у 2025 році AhaSlides. URL:<https://ahaslides.com/uk/blog/two-truths-and-a-lie/>

52. У 2024-му українці усиновили найбільше дітей за останні п'ять років. *Міністерство соціальної політики України - МСП*. URL: <https://msp.gov.ua/press-center/news/u-2024-mu-ukrayintsi-usynovyly-naybilshe-ditey-za-ostanni-p'yat-rokiv> (дата звернення: 27.04.2025).

53. Фуштей О. Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. № 2(49). С. 223–227. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.223-227> (дата звернення: 25.03.2025)

54. Щербань С., Черноусов А., Прашко О., СОС Дитячі містечка Україна. *Результати дослідження “Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни”*. 2023. URL:<https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-i-vijna-veresen-lystopad-2022r.pdf>

55. ЮНІСЕФ. Сімейні форми виховання. *Access Denied*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/family-forms> (дата звернення: 05.05.2025).